

Hans Anten

Mariëlle Polman, *De keerzijde van het leven. Anton van Duinkerken als literatuurcriticus bij De Tijd (1927-1952)*. Nijmegen (Valkhof Pers) 2000. 522 pp.

Ongetwijfeld was W.J.M.A. Asselbergs, meer bekend als Anton van Duinkerken, de belangrijkste katholieke letterkundige tijdens het interbellum en de naoorlogse jaren van de vorige eeuw. Deze 'veelomvattende mens' (1903-1968) heeft die reputatie onder meer verworven door zijn veelzijdige aanwezigheid in de literaire wereld. Hij was niet alleen dichter en essayist, maar ook literatuurhistoricus, hoogleraar, criticus en tijdschriftredacteur. Het is dan ook toe te juichen dat Van Duinkerken in een van die hoedanigheden belicht wordt in een academische studie. Op 11 januari 2000 promoveerde Mariëlle Polman aan de Katholieke Universiteit Nijmegen op de literatuurcriticus Van Duinkerken, preciezer: op de criticus van het dagblad *De Tijd*.

De keerzijde van het leven is een omvangrijk boek, niet in de laatste plaats doordat bijna de helft in beslag wordt genomen door bijlagen, waarvan een nuttige bibliografie van 156 bladzijden de grootste is. Daarin zijn alle artikelen beschreven die Van Duinkerken in *De Tijd* publiceerde gedurende de periode dat hij werkzaam was voor deze krant, van 1927 tot en met 1952. Uit dit corpus selecteerde Polman de ruim 800 recensies van contemporaine Nederlandstalige literatuur. Deze verzameling vormt het materiaal voor haar onderzoek naar 'de literatuuropvatting' van Van Duinkerken. Daartoe is globaal het volgende parcours doorlopen: na 'de verantwoording van de methode' wordt in het eerste hoofdstuk een korte introductie gegeven op *De Tijd* en leven en werk van Van Duinkerken tot aan 1952, het jaar dat hij in Nijmegen Gerard Brom opvolgde als hoogleraar Nederlandse en Algemene letterkunde. Hoofdstuk II geeft een 'kwantitatieve analyse' van al zijn bijdragen aan *De Tijd*, dus ook van artikelen over bijvoorbeeld godsdienstige onderwerpen, oudere literatuur en buitenlandse letterkunde. Hoofdstuk III beschrijft de door Van Duinkerken expliciet geformuleerde ideeën over literatuurkritiek in een dagblad, en in hoofdstuk IV wordt zijn kritische praktijk belicht. Het vijfde hoofdstuk bevat een hoofdzakelijk kwantitatieve bespreking van de auteurs die Van Duinkerken opvoert als vergelijkingspunt ter ondersteuning van zijn oordeel. Tevens staat hier het voorbehoud centraal dat hij aan vele boeken toekent. Tenslotte worden in een conclusie de kritische theorie en praktijk met elkaar vergeleken.

Ofschoon Van Duinkerken, in de woorden van Oversteegen, een onvervalste vertegenwoordiger was van de jaren dertig met hun accent op de wereldbeschouwing, is het beeld dat tot dusver van hem is gegeven er overwegend een van een open katholiek die als redacteur van het relatief moderne literaire jongerentijdschrift *De gemeenschap* de zogenaamde bidprentjescultuur bestreed en de clerus trotseerde. Zijn opvatting van 'dienstbare schoonheid' impliceerde een pleidooi voor de relatieve autonomie van kunst en het hanteren van esthetische normen naast levensbeschouwelijke criteria in kritieken. In dit beeld past ook zijn toetreden in 1934 als eerste katholiek tot de redactie van de liberale *De gids*, zijn geloof in de naoorlogse doorbraakgedachte, en zijn lidmaatschap van de Partij van de Arbeid. Tegen deze achtergrond van ruimdenkendheid en progressiviteit betekent de studie van mevrouw

Polman een verrassing omdat de dagbladcriticus Van Duinkerken de accenten bepaald anders legt. Hier verdedigt hij poëtische denkbeelden die vanuit een hedendaags perspectief veelal moesten leiden tot de 'verkeerde' keuzes: tegen literatuur van Ter Braak, Du Perron, Marsman, Elsschot, Bordewijk, Blaman, Hermans, Van het Reve; vóór werk van Coolen, De Man, Timmermans, Querido, Van Ammers-Küller.

Hield Van Duinkerken er nogal uiteenlopende literatuuropvattingen op na of past het inzetten van verschillende maatstaven, afhankelijk van het medium waarin wordt gepubliceerd, binnen een veelomvattend poëtisch spectrum? Dergelijke vragen worden door de schrijfster niet beantwoord omdat geen vergelijkend onderzoek is verricht. Het is jammer dat een vergelijking van Van Duinkerken's kritische werkzaamheden in dezelfde periode voor *De Tijd*, *De gemeenschap* en *De gids* niet is ondernomen. Door zich te beperken tot het dagblad laboreert het verhaal van Polman aan een eenzijdigheid die het achterhalen van 'de' literatuuropvatting van Van Duinkerken onmogelijk maakt.

Ofschoon Polman terecht stelt dat aandacht voor institutionele aspecten onontbeerlijk is, blijft toch onderbelicht in hoeverre factoren die buiten het literaire werk liggen een effect hebben op het recenseren, op kritische strategieën en oordeelsvorming. Omdat nogal wat gegevens ongenoemd blijven of niet worden geproblematiseerd, komt het werken voor *De Tijd* soms in een raadselachtig perspectief te staan. Zo meen ik bijvoorbeeld dat in het eerste hoofdstuk een algemeen exposé opgenomen had moeten worden over het functioneren van kranten en hun medewerkers gedurende de bezetting. Wellicht zou daarin de verklaring zijn gegeven voor de wel zeer spectaculaire groei van het aantal abonnees van *De Tijd*. Vooral door het verdwijnen van andere kranten, aldus Polman, steeg dat van 9800 voor 1940 tot 74.421 in 1944. Waarom bleef dit conservatieve opinieblad voor de katholieke intellectueel gespaard voor de opheffing die andere bladen wel trof? In de oorlogsjaren werd de Duitse letterkunde in *De Tijd* besproken door de nationaalsocialist en N.S.B-er Gerard Wijdeveld. Van Duinkerken, inmiddels ontslagen als redacteur, moet naar ik vermoed weinig gelukkig zijn geweest met deze collega. Niettemin annuleerde hij zijn medewerking niet. Hebben financiële overwegingen - zijn gezin telde acht kinderen - hier zwaarder gewogen dan meer principiële afwegingen als de wens ideeën over tal van onderwerpen onder de aandacht van een groot publiek te brengen? Over de invloed van confessionele lezers op aard en strekking van de boekbesprekingen stelde Van Duinkerken in een terugblik: 'onder de lezers leefde sterk de verwachting, dat wij niets zouden aanbevelen als het schadelijk was voor hun idee van fatsoen. Deze verwachting tiranniseerde de kunstbriek van alle bladen. Verdenking van toegeeflijkheid jegens libertijnse geschriften of voorstellingen bracht het brood van iedere journalist in gevaar.' Was de censurerende hand van de lezer zo krachtig dat Van Duinkerken in 1939 in *De Tijd* over Walschaps roman *Houtekiet* oordeelt: de 'literatuur zou niets gemist hebben' als dit boek niet verschenen was? Of zijn het oprechte morele bezwaren, voortkomend uit poëtische principes, die hem zo'n uitspraak ingaf? Het zijn dergelijke vragen die Polman in haar studie te weinig stelt. Complicerend met betrekking tot *Houtekiet* is overigens het door de schrijfster niet vermelde gegeven dat deze roman in 1939 in *De gids* verscheen, onder verantwoordelijkheid van de redacteurs Werumeus Buning en Van Duinkerken...

Als gezegd baseerde Polman haar onderzoek op de artikelen over Nederlandstalige tijdgenoten. Door deze selectie blijft een groot aantal voor de

constructie van Van Duinkerken's literaturopvattingen belangrijke bijdragen buiten beschouwing. Met name het negeren van de talrijke besprekingen van oudere Nederlandse letterkunde en Franse literatuur lijkt mij een discutabele beslissing. In het tweede hoofdstuk worden deze stukken alleen genoemd en niet inhoudelijk besproken. De presentatie 'in vogelvlucht' van alle krantenpublicaties van Van Duinkerken krijgt hier allengs zo'n opsommend karakter dat ik mij afvroeg of al die kwantitatieve gegevens (data, titels, aantallen) niet overzichtelijker middels tabellen en grafieken in een bijlage ondergebracht hadden kunnen worden.

De volgende drie hoofdstukken bevatten de kern van de studie. Ondanks haar interpretatieve terughoudendheid en parafraserende benadering geeft Polman de lezer een duidelijk beeld van de dagbladcriticus Van Duinkerken, voor wie de katholieke levensbeschouwing de allesbepalende norm was. Sleutelbegrippen van zijn levensbeschouwelijke (en daaruit afgeleide formele) maatstaven als 'levensaanvaarding', 'hartelijkheid', 'gezelligheid', 'personages van vlees en bloed', 'eerlijke sentimentaliteit', een 'natuurlijke en ongeunstelde stijl', geven aan dat literatuur die met het tegenovergestelde van deze zo geformuleerde criteria in verband wordt gebracht, onaanvaardbaar is. Dat betekent dus afwijzing van het Modernisme - Du Perrons *Het land van herkomst* wordt in alle opzichten ondeugdelijk bevonden -, afwijzing van de nieuwe zakelijkheid waartoe hij de voor hem te verstandelijke Bordewijk met zijn moreel verwerpelijke personage Bint rekent, verwerping van het cynisme en de illusieloosheid in romans van onder anderen Vestdijk, Ter Braak en Hermans, verwerping van stijlexperimenten en genredoorbreking, van uiteindelijk iedere literatuur die geen verheffende ontroering teweegbrengt en die slechts door weinigen - de 'unhappy few' - gelezen kan worden. Polman bespreekt Van Duinkerken's kritische praktijk antithetisch, dat wil bijvoorbeeld zeggen: eerst alles wat onder 'levensaanvaarding' valt, daarna de overkoepelende categorie 'levensangst'. Aangezien de tegenstelling reeds verdisconteerd is in de behandeling van de eerste noemer wordt met name de lectuur van het vierde hoofdstuk door te veel herhaling een enigszins vermoeiende bezigheid.

In de wijze waarop Polman de resultaten van haar onderzoek presenteert, maar niet alleen daarin, wordt zichtbaar wat ik de grootste zwakte van haar boek vind: het gebrek aan distantie ten opzichte van de protagonist. Dat blijkt onder meer uit de omstandigheid dat Polman dikwijls Van Duinkerken's stem in haar vertellerstekst laat doorklinken, zonder dat steeds duidelijk wordt of de terminologie van hem of van haar is. Een voorbeeld bevat de volgende zin over Van Leeuwens literatuurgeschiedenis *Drift en bezinning*; Polman schrijft: 'Veertien jaren later verschijnt de tweede druk van dit overzicht van de moderne letterkunde, waarin Van Leeuwen laat zien nog steeds onwetend te zijn over zaken waarover hij denkt iets te kunnen beweren.' Het gebrek aan afstand manifesteert zich ook in de frequente ontlening van de termen van Van Duinkerken zelf, in het citeren zonder interpretatief commentaar, en in de parafrases en het overnemen van Van Duinkerken's standpunten. Tenslotte laat Polman zich in haar studie naar mijn idee te veel sturen door haar hoofdpersoon. Er is natuurlijk niets op tegen in te gaan op Van Duinkerken's relatie tot 'de heersende literatuurkritiek tussen 1927 en 1952' teneinde zijn eigen kritische opvattingen meer reliëf te geven. Maar de critici die vervolgens de revue passeren zijn slechts degenen over wie Van Duinkerken zich in *De Tijd* heeft uitgelaten. Dat die reflecties bijna nooit betrekking hebben op het metier van

dagbladcriticus en dat hij zich na de Tweede Wereldoorlog kennelijk onthoudt van dat soort reacties, betekent voor Polman geen belemmering om volgbaar de door Van Duinkerken aangegeven weg te bewandelen zodat 'de heersende literatuurkritiek tussen 1927 en 1952' allerm minst het repoussoir vormt. Zo wordt over de kritische attitude van Coster iets gezegd of beter: Van Duinkerken's standpunt weergegeven, naar aanleiding van Coster's activiteiten als essayist en bloemlezer; Van Duinkerken's visie op de critici Greshoff, Ter Braak en Du Perron komt slechts ter sprake in de context van het literaire tijdschrift *Forum*; Binnendijk en Van Wessem krijgen alleen aandacht in de context van het literaire tijdschrift *De vrije bladen*, en de criticus Van Leeuwen wordt uitsluitend besproken in zijn hoedanigheid van literatuurgeschiedschrijver. Over uiteenlopende collega-dagbladcritici als Ritter, Vestdijk, Nijhoff, Van Vriesland, Bordewijk, Gomperts, Van der Veen en Dubois heeft, zo neem ik aan, Van Duinkerken zich niet expliciet uitgelaten in *De Tijd*. Op hun kritische theorie en praktijk gaat Polman dus niet in, en dat is jammer. Enige zelfstandig uitgevoerde, vergelijkende excursies immers zouden hier en elders overeenkomsten en verschillen aan het licht hebben gebracht waardoor *De keerzijde van het leven* waarschijnlijk een rijker, minder eenzijdige en kritischer studie zou zijn geworden.

Universiteit Utrecht

In: *Nederlandse letterkunde* 5 (2000), nr. 4, p. 361-365